

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Вікторії Володимирівни Довганич «Процесуальний порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності», подану на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань зі спеціальності 081 Право

Актуальність теми дослідження. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності у теорії та практиці кримінального права та процесу, здебільшого, розглядають як альтернативну форму запобігання злочинам, яка дає можливість реалізувати принципи гуманізму та економії кримінальної репресії. У світовій та вітчизняній практиці зазначена форма охоплює ті випадки, коли особа, яка вчинила кримінальне правопорушення визнала свою вину, щиро покалася, примирилася з потерпілим, коли є докази втрати нею суспільної безпеки тощо. Такий підхід стимулює осіб, що потрапили у сферу кримінально-правового регулювання, вчиняти правомірні, суспільно-корисні діяння, згалом поводитися як законослухняні громадяни.

Одночасно вітчизняний інститут звільнення від кримінальної відповідальності зараховує і особливий вид такого звільнення, що не пов'язаний з певними вимогами до поведінки та вчинків обвинуваченого, його особистими якостями. Це – звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Даний кримінально-правовий інструмент і його практична реалізація в межах кримінального процесу викликає багато проблемних питань у слідчій та судовій практиці, а також є предметом гострих наукових дискусій.

Так, як слушно зазначає дисертант, практика звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності виявляє низку проблемних правових питань, пов'язаних передусім з невизначеністю унормування відповідного процесуального порядку, спричиняє процесуальні помилки, створює загрозу порушення (неналежного дотримання) прав осіб, яких притягують до кримінальної відповідальності, що негативно позначається на об'єктивності й неупередженості судових рішень щодо зазначеної категорії проваджень.

До того ж радикально відмінними є погляди науковців на шляхи вирішення проблем звільнення від кримінальної відповідальності, у тому числі, через закінчення строків давності. У той час як одні вчені піддають критиці відсутність у проекті нового КК України положень щодо звільнення від кримінальної відповідальності, другі – наполягають на його ліквідації, як такого, що суперечить принципу презумпції невинуватості, встановленому ст. 62 Конституції України, треті – наголошують на необхідності його трансформації в інститут «не призначення покарання».

Усе викладене зумовило гостру необхідність спеціальної наукової роботи за обраною тематикою на дисертаційному рівні.

Ступінь обґрунтованості та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій. Ознайомлення з дисертацією дає підстави стверджувати, що наукова праця містить необхідні для такого дослідження компоненти: критичний аналіз досягнень більшості попередніх дослідників цієї та суміжних проблем, широку емпіричну базу, достатню апробацію результатів

наукового дослідження.

Науковий апарат рецензованої дисертації є достатньо фундаментальним, матеріал викладений чітко, доступно та юридично грамотно. Позиції, які відстоює автор, ґрунтуються на наявних досягненнях науки кримінального права та процесу, положеннях суміжних дисциплін. Свої думки, висновки, пропозиції В. В. Довганич підтверджує фактами, критичним аналізом чинного законодавства та практики його застосування, вже висловленими в юридичній літературі позиціями учених з відповідного приводу.

Аналізуючи основні положення і висновки дисертації, можна стверджувати, що дисертант володіє методологією наукового аналізу складних наукових проблем теорії і практики юридичної науки.

Відповідно до мети та завдань дослідження у роботі використано сукупність методів, серед яких загальнонаукові та спеціальні методи, які є засобами наукового пошуку.

Слід акцентувати увагу і на достатньому емпіричному матеріалі, який цілком відповідає вимогам репрезентативності. Емпіричну базу дослідження становлять: дані вивчення 120 кримінальних проваджень, розпочатих і закінчених упродовж 2015–2024 років, і 105 судових рішень, пов'язаних зі звільненням особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності в кримінальному провадженні; зведені дані анкетування 196 респондентів (97 слідчих, 47 прокурорів, 22 детективів, 30 суддів) з міст Дніпра, Житомира, Івано-Франківська, Києва, Львова, Одеси, Харкова, Хмельницького; систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності Державної судової адміністрації України, Офісу Генерального прокурора, МВС України, Національної поліції України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, Міністерства юстиції України; рішення, звіти й узагальнення Верховного Суду, КСУ, ЄСПЛ. Під час узагальнення матеріалів практики й визначення ключових аспектів обраної тематики дослідження використано й особистий досвід роботи авторки в органах судової гілки влади.

Таким чином, сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації мають належний рівень обґрунтованості й достовірності, що забезпечується досить вдалою й продуманою структурою наукової розробки, логікою викладення матеріалу, потужним масивом законодавчої, емпіричної та джерельної бази.

Наукова новизна положень, висновків та рекомендацій. Дисертація В. В. Довганич є одним з перших у вітчизняній правничій науці, комплексним й системним дослідженням в якому на основі сучасних досягнень теорії кримінального права і процесу, аналізу досвіду правоохоронної та правозахисної діяльності, а також судової практики розроблено теоретичні засади і практичні рекомендації, спрямовані на удосконалення процесуального порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

Зокрема, у дисертації вперше обґрунтовано доцільність закріплення в кримінальному процесуальному законодавстві додаткових повноважень слідчого судді щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності з метою посилення гарантій охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального судочинства;

В. В. Довганич першою сформулювала положення, згідно якому встановлення підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності сторонами кримінального провадження полягає в збиранні, перевірці й зцінці фактичних даних та їх джерел, процесуальному оформленні (закріпленні) й наданні таким фактичним даним (їх джерелам) значення доказів у кримінальному провадженні, обґрунтуванні на їх підставі правової позиції для прийняття відповідних процесуальних рішень.

У контексті розвитку наукових доктрин кримінального та кримінального процесуального права, дослідниця визначила, що процесуальний порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності трансформувалася в самостійний правовий інститут, спрямований на реалізацію засад кримінального судочинства в частині економії заходів кримінально-правової репресії та процесуального примусу щодо осіб, які з плином часу втрачають суспільну небезпечність, із застосуванням щодо кожного учасника провадження належної правової процедури.

Автором також було удосконалено поняття строку давності, встановленого в ст. 49 КК України, як проміжку часу, що розпочинається з дня вчинення кримінального правопорушення, про який зазначено в обвинувальному акті та встановлено судом, і до дня набрання вироком законної сили, закінчення якого є підставою для звільнення особи, яку підозрюють/обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення, від кримінальної відповідальності.

У роботі зроблено вагомий крок у напрямі більш чіткого розуміння теоретичних положень щодо: звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності як процесуального порядку, який остаточно формує виключно прокурор, у формі звернення до суду з відповідним клопотанням; нереабілітуючої підстави в кримінальному процесі з наданням особі, яку було звільнено за такими підставами кримінального процесуального статусу «звільненого від кримінальної відповідальності», з подальшим закріпленням структурних елементів такого статусу (прав, обов'язків тощо).

В. В. Довганич вдосконалила наукове бачення виключення (незастосування) звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності в кримінальному провадженні до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення повторно.

Вона більш точно і детальніше ніж попередники розкрила зміст предмета доказування в разі звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності шляхом включення головних та додаткових фактів наявності підстав (матеріальних, процесуальних) і умов такого звільнення.

У дисертації розвинуто наукові положення щодо унормування обчислення строків давності для звільнення особи від кримінальної відповідальності, а саме: днем вчинення кримінального правопорушення є день його закінчення, який пов'язаний або із закінченням вчинення протиправного діяння (формальний склад), або з настанням суспільно небезпечних наслідків (матеріальний склад).

Крім того, дисертант внесла елементи наукової у питання: періодизації становлення та розвитку інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з закінченням строків давності на теренах

України; розподіл підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності на матеріально-правові та багато іншого.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено та можуть бути використані: у *правозастосовній діяльності органів досудового розслідування* (з метою розроблення та вдосконалення відомчих нормативно-правових актів, а також під час проведення занять у системі службової підготовки й підвищення кваліфікації слідчих); *в освітньому процесі* (під час підготовки лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінального процесу, а також під час проведення різних видів занять за відповідною дисципліною в системі підвищення кваліфікації працівників органів досудового розслідування); *науково-дослідній діяльності* (як основа подальших наукових розвідок щодо процесуального порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності), що офіційно підтверджено відповідними актами впровадження.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації в опублікованих працях. Основний зміст дисертації В. В. Довганич (зараховуючи наукові положення, висновки та рекомендації) на мінімально-достатньому рівні відображено у наукових публікаціях, серед яких три одноосібні наукові статті, опубліковані у вітчизняних юридичних фахових виданнях (усі з активним індексом DOI), а також тези доповідей у збірниках наукових праць за підсумками науково-практичних конференцій.

Дотримання академічної доброчесності. Дисертація В. В. Довганич містить результати власних досліджень автора. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело, що свідчить про відсутність порушення академічної доброчесності. Дані факти підтверджено офіційною довідкою.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. В цілому, структура дисертації є логічно побудованою та ґрунтується на комплексному підході до вирішення проблем процесуального порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

Позитивно оцінюючи науково-теоретичну і практичну значимість дисертаційного дослідження В. В. Довганич, його наукову новизну та можливість використання пропозицій і рекомендацій дисертанта для удосконалення процесуального порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, необхідно зазначити, що наукова розробка не позбавлена окремих вад. Низка положень мають дискусійний характер чи викликають певні зауваження, які вимагають додаткової аргументації в процесі захисту.

Зокрема, на думку рецензента:

1. Назва третього розділу дисертації («Процесуальний порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності у кримінальному провадженні») сформульована дещо некоректно. По-перше, вона збігається з темою дисертації («Процесуальний порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності») – з

додаванням словосполучення «у кримінальному провадженні», що нічого не змінює змістовно, оскільки поза межами кримінального провадження звільнення від кримінальної відповідальності не існує. По-друге зазначена назва є занадто широкою для тих двох підрозділів, які охоплюються третім розділом дисертації.

2. У останньому абзаці п. 6 загальних висновків по дисертації (стор. 181) автор наводить результати проведеного опитування: «(72 % опитаних слідчих і прокурорів вважають, що лише суд уповноважений приймати рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності в кримінальному провадженні; 15 % респондентів віддають це право прокурору, 12 % – одночасно слідчому та прокурору, лише 1 % – виключно слідчому)». Але відповідно ч. 2 ст. 44 КК України та ч. 1 ст. 286 КПК України суб'єктом прийняття рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності може бути лише суд. Тому виникає питання щодо мети цього опитування (що саме підтверджують або спростовують наведені цифри?). На думку рецензента, наведені результати опитування можуть свідчити лише про недостатню компетентність тих слідчих і прокурорів, які стверджують щось інше. Але у п. 6 загальних висновків по дисертації питання компетентності слідчих і прокурорів не піднімається.

3. У п. 5 загальних висновків автор до матеріально-правової підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, відносить «другорядні обставини» що потребують встановлення (характеристика за місцем роботи та проживання, стан здоров'я, наявність неповнолітніх утриманців, хворих членів сім'ї). Але ст. 49 КК України зобов'язує суд звільнити особу від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності незалежно від будь-яких обставин, пов'язаних з особистими якостями особи та її сімейним життям. Тому жодного сенсу дослідження судом доказів щодо особи обвинуваченого (а відповідно, і доказування зазначених обставин сторонами кримінального провадження) немає.

4. На сторінці 156 дисертації здобувачем зроблено висновок про те, що під відомчим контролем за додержанням законодавства при звільненні особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності потрібно розуміти «внутрішню функцію керівників органів досудового розслідування та дізнання, яка реалізується шляхом здійснення *організаційних, процесуальних та організаційно-процесуальних повноважень* направлених на захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування». Автору під час захисту варто було б по'яснити: які саме повноваження керівників органів досудового розслідування та дізнання віднесено до *організаційно-процесуальних і за якими критеріями їх було відмежовано від організаційних з одного боку, та від процесуальних – з іншого.*

5. Список публікацій автора за темою дисертації (стор. 10–11, 226–227) містить праці, які, відповідно до їх назви, не мають прямого зв'язку з предметом дослідження (публікації № 4, 6, 7). Тематика публікації, зазначеної під № 11 (проблемні питання застосування режиму відеоконференції у кримінальному процесі) у дисертації не піднімається.

Є підстави для дискусії зі здобувачем і щодо деяких інших положень

дисертації, яка, очевидно, буде продовжена під час її захисту в ретивій спеціалізованій вченій раді.

Втім, висловлені зауваження носять дискусійний характер та не впливають на позитивну оцінку проведеного дослідження загалом. Це дозволяє стверджувати, що здобувачем проведено і подано до захисту завершене наукове дослідження, яке виконано на актуальну тему, містить сукупність нових науково обґрунтованих висновків, положень і пропозицій, та може бути оцінено як вирішення важливого наукового завдання.

ВИСНОВОК

1. Дисертація Вікторії Володимирівни Довганич «Процесуальний порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності» є завершеною кваліфікаційною науковою працею, виконаною особисто здобувачем, у якій отримано нові науковообґрунтовані результати, що у сукупності вирішують конкретне наукове завдання, що полягає у розробленні нових теоретичних положень щодо процесуального порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, а також обґрунтуванні на цій основі пропозицій, спрямованих на вдосконалення положень кримінального та кримінального процесуального законодавства і практики їх застосування. Ця дисертація є вагомим внеском у теорію кримінального права й процесу та суміжних наук, закладає фундамент вдосконалення методичного забезпечення та правового регулювання цієї сфери.

2. Дисертація Вікторії Володимирівни Довганич «Процесуальний порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України 12.01.2017 № 40, а також Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 а її автор, Вікторія Володимирівна Довганич, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

**Провідний науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України**

Михайло ГРІБОВ